

(3) KONCZ LAJOS: *A szenvedés teológiájához*. Teológia, 1982. 3. sz., 137. old.

(4) Magyar Kurír, 1981. 494. sz.

Irodalom

BÁNK JÓZSEF: *Az emberi szenvedés misztériuma*. Vigília, 1982. 3. sz.

Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. SZIT Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Bp. 1987. *Biblikus teológiai szótár*. Szerk.: XAVIÉR LÉON-DUFOUR; a magyar kiadás szerk.: SZABÓ FERENC, NAGY FERENC. SZIT, Bp. é. n.

BURGHARDT, WALTER J.: *Az öregség, a szenvedés és a halál*. Teológia, 1992. 1. sz.

FUMET, STANISLAS: *A szenvedés értelme*. Vigília, 1936. 4. sz.

KONCZ LAJOS: *A szenvedés teológiájához*. Teológia, 1982. 3. sz.

SCHÜTZ, CHRISTIAN: *A keresztény szellemiség lexikona*. SZIT, Bp. 1993.

SULYOK ELEMÉR: *Életutunk – keresztút*. Teológia, 1982. 3. sz.

Ajánlat a felkészüléshez, a foglalkozások megtartásához

Film: *Jób lázadása* (Gyöngyössi Imre–Kabay Barna)

Zenemű: *Orlando di Lasso: Lectio Jób könyvéből*. Schütz kórusműve (Jób könyvéből a 19. és a 25. vers ihlette meg).

Händel: Messiás oratórium (Händel: „Jób története a legköltőibb, legszebb prófécia a Messiásról”).

Képzőművészeti alkotások: *Meštrović: Jób* (1946, gipsz).

Georges de la Tour: Jób (olaj).

I. Gergely pápa: Moralia in Job című művéből (1111 Dijon).

Irodalom, filozófia, pszichológia:

– *Jób könyve*

– *Válasz Jób könyvére* (Carl Gustav Jung)

– *Mácz István: Örülj velem*

– *Szilágyi Domokos: Meštrović: Jób*

– *G. W. Leibniz: Istenigazoló tanulmány – kísérlet Isten jóságáról, az emberi szabadságról és a rossz eredetéről*

– *Tolnai György: A Szent Jóbról*

– *Milton: Elveszett paradicsom*

– *Goethe: Faust*

– *La Martin: Egy angyal bukása*

– *Madách I.: Az ember tragédiája*

– *Berzsenyi D.: Fohászkodás*

– *Tompai Mihály: Isten akarátja*

– *Garai Gábor: Jób könyve*

– *Simone Weil: Amerikai füzetek*

– *Nelli Sax: A halál házaiban*

A történelemtanítás civilizáció- és recepcióelméleti vonatkozásairól

Jelen írásnak az a célja, hogy a történelmet történetfilozófiailag, valamint civilizáció- és recepcióelméletileg görcső alá véve, alternatívát adjon a szaktárgyat tanító kollégáknak ahhoz, hogy a történelmet vizsgálva és tanítva, azt egy komplex összefüggésrendszerbe helyezze, mint civilizációs ismereteket közvetíthessék tanulóiknak.

Aról van szó, hogy történelemtanításunk legfontosabb célja, hogy az életkori sajátosságok figyelembevételével a polgári átalakulás feltételeit a diákok gondolatvilágában kialakítsa, azaz a történelmet egy civilizációelméleti szemüvegen át kell néznie és tanítsa. (1)

E tételmondat alaposabb boncolgatása közben az olvasóban joggal merülhet fel a kérdés: miért éppen a polgári átalakulás feltételeit kell a diákok gondolatvilágában kialakítani? A válasz kézenfekvő: azért mert a 20. század végén a „világ legáltalánosabb, legtágabb hatókörű meghatározója a polgá-

ri rend”, (2) amely egész civilizációnk alakulását befolyásolja. Ha ezt, munkahipotézisünk előfeltevéseit kiindulópontként elfogadjuk, akkor történelemtanításunkban egy Európa-központú történetszemléletet kell közvetítenünk diákjainknak. Ez az Európa-központú történetszemlélet lényegileg, történetfilozófiailag különbözik a más feltételrendszerek között létrejött, vagy létező civilizációk hatásmechanizmusaitól.

Mindenekelőtt definiáljuk magát a történetfilozófiát és a civilizációt!

A történetfilozófia – mint történelemtanításunk globális célja – nem más, mint

annak felismerése és tanulmányozása, hogy a földön lévő emberi társadalmak jelenét, múltját (és jövőjét) annak a civilizációs közegnek a feltételei határozzák meg, amelyben azok élnek. A magyar fejlődés szempontjából nézve pedig a történetfilozófia úgy definiálható, mint az egymás után következő korszakok feltételeinek az értékelése. Magyarországon ez úgy néz ki, hogy a török kiűzése után abban a légüres térben, amely a török uralom után az ország közepén kialakult, nyugatról a Habsburg-uralom hatolt be folyamatosan, magával hozva a polgári fejlődés kelet-európai meghatározottságainak lehetőségeit. (Gondoljunk csak a 18. századi betelepítésekre, vagy *Mária Terézia* és *II. József* felvilágosult reformjaira!) Keletről pedig egy retrográdabb történetfilozófiai koncepció feltételei hatottak a magyar fejlődésre. A nyugati hatást az Erdélyen keresztül érkező hatás ellensúlyozta. Ennek következtében jött létre az az állapot, hogy az erdélyi fejedelmek leszármazottja, *II. Rákóczi Ferenc* önálló magyar állam kialakításán fáradozott, amely polgári bázis nélkül eleve kudarcra volt ítélve. Ez a történetfilozófiai ellentét a Rákóczi-szabadságharcotól kezdve folyamatosan érvényes a 18. és a 19. századon át egészen a 20. század végi történelmünkkel bezárólag.

Civilizáció alatt pedig a társadalmi jelenségek olyan adekvát együttesét értjük, amely az erkölcsöt, a vallást, a gazdaságot, a tudományt, a művészetet stb., tehát az élet egészét magában foglalja és amely az egész társadalomra jellemző.

Visszatérve eredeti gondolatmenetünkhöz, nézzük meg közelebbről, melyek az európai civilizáció jellegzetességei!

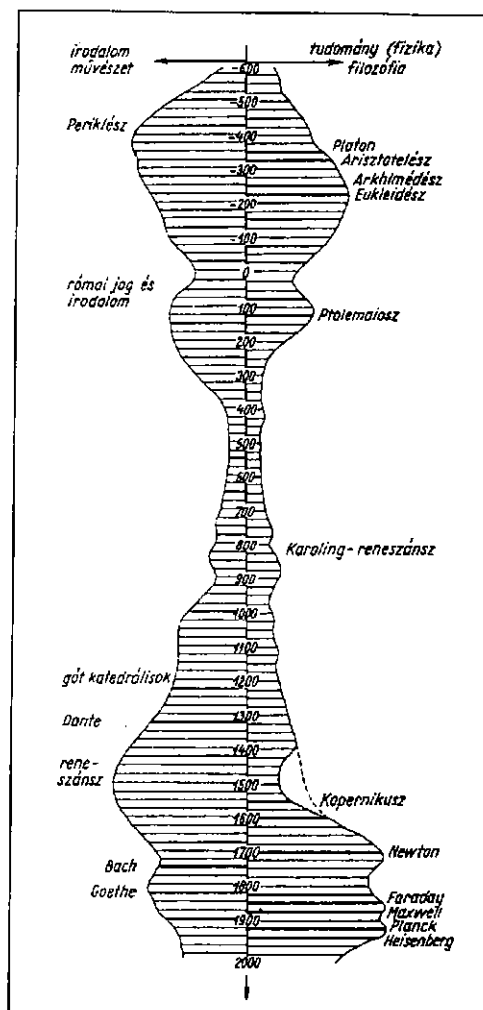
Az európai civilizáció, amely lényegileg a mediterrán civilizáció jegyeit viseli magán, térben és időben más-más sajátosságokat mutat. Hogy melyek ezek a sajátosságok, attól függ, hogy milyen szempontból vizsgáljuk őket.

Ha civilizációelméleti szempontból nézzük, akkor a görög–latin kultúra jellegzetességeiről van szó. Ha tudományos szempontból vizsgáljuk, akkor az bizonyos egzakttságot – tehát ok-okozati vizs-

gálódást – és ténytzerűséget, valamint időszemléletet mutat a misztikummal és a keleti vallások időtlenségével szemben. Megint más a helyzet, ha vallási szempontból nézzük az egészet. Akkor e mediterrán-európai civilizáció vallási szövetét a zsidó-keresztény civilizáció adja.

Melyek a térbeli sajátosságok?

Szűcs Jenő régióelméleti kutatásaira hagyatkozva (3) megállapíthatjuk, hogy az európai civilizáció bölcsője és színtere három részből áll: a fejlett Nyugat-Európából, a legfejletlenebb Kelet-Európából, valamint a közbülső Közép-Európából. Ez utóbbihoz

1. ábra

Az intellektuális tevékenység intenzitásának diagramja a jón bölcselők felléptétől napjainkig (5)

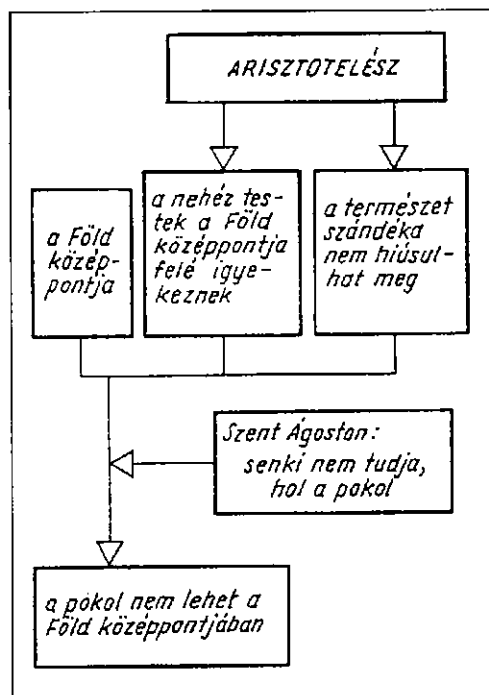
tartoznak mindazon „kompországok”, (4) amelyek ide-oda csapódnak, melyekre a fejlett Nyugat-Európához képest gazdasági-társadalmi elmaradottság jellemző, de amelyek igényekben és gondolatokban mégis Nyugat-Európához kötődnek.

Hogyan néz ki mindez az időben?

Mind a hagyományos, mind a marxista történelemfelfogás szerint három nagy időszakot különítünk el a történelemben. Az első időszak az ókor, amelyet politikailag a görög poliszvilág kontra római birodalom, míg államszervezetileg a görög demokrácia és az egyiptomi-mezopotámiai államformák kavardása fémjelez. (Ezeken telepedik rá például a görög államelmélet vagy a római jog.)

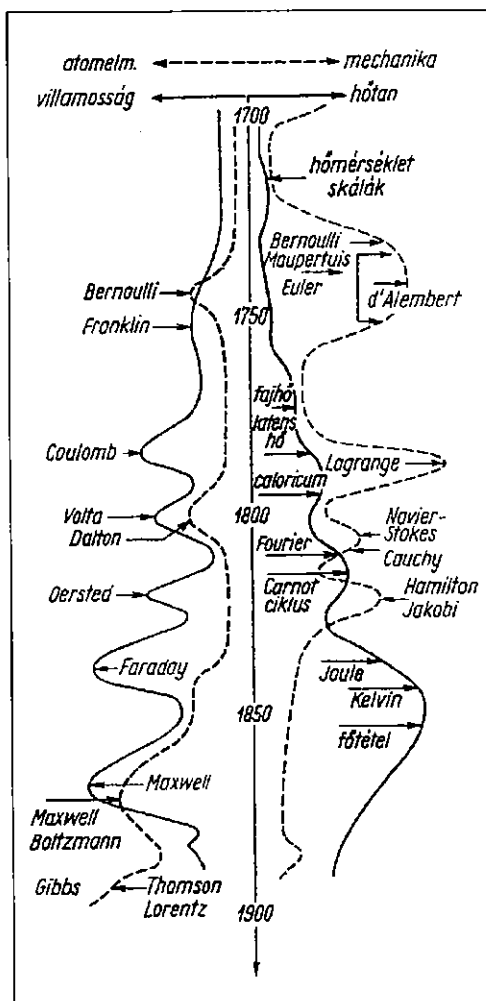
A második a középkor, a maga teocentrikus, egyházközpontú, keresztény civilizációjával.

A harmadik az újkor, amely a polgárság jegyében telik, a polgárságában, amely létrehozta a maga tudományos és filozófiai rend-

2. ábra

Aquinói Tamás válasza arra a kérdésre, hogy a pokol a Föld középpontjában van-e. Figyeljük meg, hogy két „tekintély” is szerepel az indoklásban. (6)

3. ábra

A klasszikus fizika témaköreinek egymáshoz való viszonya (8)

szert, a jelenig meghatározva az európaiságot és a régiók egymáshoz való viszonyát.

És itt hadd térjünk vissza eredeti gondolatunkhoz, vagyis ahhoz, hogy miért szükséges ma Magyarországon a polgári átalakulás feltételeit a diákok gondolatvilágában kialakítani? Ha e kérdésre bővebb választ szeretnénk kapni, mint amelyet e dolgozat bevezetőjében adtunk, akkor azt civilizáció- és recepcióelméleti megvilágításba kell helyezni.

Civilizációelméletileg arról van szó, hogy a „magyar társadalom történetének középponti, mindenk felett álló problémája és feladata az utóbbi kétszáz-két-

százötven évben a polgári fejlődés. Polgári fejlődésen pedig az európai civilizációnak azt az újkori fázisát értjük, amelyet filozófusok, közgazdászok, történészek, például a francia annalisták szerint is a reneszánszsal és 17. századdal kezdődő, a 18. századi felvilágosodásban kibontakozó, a polgári forradalmakban realizálódó, majd a 19. században kiteljesedő folyamat jellemez. Ez a polgári formáció magában foglalja az újkori nemzetállamok teljes anyagi, gazdasági, intézmény- és felépítménystruktúráját, amelynek mozgatója és értékalkotója a polgári (vagyis kollektív és individuális) teljesítmény...” (7)

Ha pedig recepcióelméleti szempontból vizsgáljuk a polgári civilizáció problémakörét, akkor arról van szó, hogy én elsősorban egy Közép-Magyarországon élő, magyar nemzetiségű történelemtanár vagyok. És mint nemzeti történelmünk alakulását figyelemmel kísérő tanár a következő kérdés foglalkoztat: vajon a magyarság hogyan éli meg a történelmet? Úgy, hogy a magyarság az idő folyásában állandóan kapcsolatba került/kerül más népekkel, feltételrendszerekkel, civilizációkkal. E találkozások pedig egy oda-vissza hatás érvényesül. Arról van tehát szó, hogy a magyarság megpróbálja a saját közegébe beemelni, illetve megemészteni ezeket a külső hatásokat (recepció=befogadás). Ha tehát a polgárosodás szemszögéből vizsgáljuk a dolgot, akkor a fő kérdés az, hogy a fejlett európai országok polgári berendezkedése milyen hatással volt és van a magyarországi polgári fejlődésre. Sajnos társadalmi és történelmi fejlődésünk, valamint jelen világunk számos bizonyítékkal szolgál arra nézve, hogy a mai magyar politikai élet összes anomáliája abból adódik, hogy a magyar polgári fejlődés fogyatékos és csökevényes.

Ugyanis maradandó rendszerváltozások akkor következnek be bárhol a világon, ha az új állapot összes feltételei a korábbi rendszerben már kialakultak. 1989 a változások éve. A kommunista világrendszer összeomlásával lehetőség nyílt arra, hogy Magyarország is áttérjen a piacgazdaságra, államrendszerét pedig a demokrá-

cia elvei szerint alakítsa át. Az új formáció, a polgári rend feltételei azonban a negyven évig fennálló kommunista rezsim idején nem alakulhattak ki. És sajnos azóta is csak nagyon lassan, vontatottan épülnek ki azok a gazdasági, intézményi, közművelődési feltételek és magatartásformák, amelyek a fejlett nyugat-európai fejlődés útjára terelnék nemzetünket. A fő kérdés, (egyben) korkérdésünk az, létrejön-e Magyarországon egy nemzeti-polgári elit? Mindenekelőtt tisztázandó, hogy mi az elit helye a magyar társadalomban. *Bibó István* szerint az elit legfőbb szerepe az, hogy az élet élésére, erkölcsi viselkedésre, valamint az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására adjon mintát. Az elit csináljon kultúrát! (9) Nincs valami ellentmondás abban, hogy nemzeti-polgári? Nincs. A nemzet a polgári fejlődés velejárója. A középkorban csak birodalmak és dinasztiák léteztek. És bár igaz, hogy e birodalmakon, dinasztiákon belül különféle népek, népcsoportok éltek, azok mégsem sorolhatók a nemzetállamok közé. Nemzet alatt az egyes államokon belül kialakult népességrészeknek az állam által meghatározott együttesét értjük. E nemzeti fejlődés a fejlett nyugat-európai országokban már befejeződött. Magyarországon még nem. Nemzeti fejlődésünket pedig a 20. század végén a nemzetet alkotó csoportok érdekmeghatározta összefogásának kell megszabnia. Ez akkor válik valóra, ha a Magyarországon élő liberális elit és a nemzeti erők – félretéve kölcsönös sérelmeiket – összefognak és közösen próbálnak társadalmi konszenzust teremteni. A társadalmi konszenzusteremtésnek pedig nem kulturális-etikai alapon, hanem racionális gazdasági és érdekmeghatározott elveken kell nyugodnia. Ebben a nemzeti-polgári elitnek óriási szerepe van.

Összegezőképpen tehát korunk legégetőbb társadalmi és világpolitikai kihívásának válaszalternatíváját, a polgári civilizáció történetiségét és filozófiáját kell a diákok gondolatvilágában elültetni a civilizáció- és recepcióelméletnek mint módszernek a segítségével. Hogy miként kapcsolódik mindez a tanulók életkori sajátossága-

ihoz, vagy hogy a történelemtanárok milyen egyéb módszert alkalmazhatnak a tanórai foglalkozásokon, szintén megér egy misét, de annak ismertetése nem a jelen dolgozat feladata.

Albert Gábor

Jegyzet

(1) ALBERT GÁBOR: *A történelemtanítás új lehetőségeiről*. Iskolakultúra, 1995. 22. sz.

(2) NAGY GÉZA: *Civilizáció és recepcióelmélet*. Kézirat. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 1992, 3.p.

(3) SZÜCS JENŐ: *Vázlat Európa három történelmi régiójáról*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

(4) A komország elnevezés *Ady Endréről* származik, aki az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* című esszéjében használta e kifejezést. Bár a költő Magyarországot nevezte így, az a fejlődésbeli hasonlóságok miatt a közép-európai régió összes országára igaz. Ezért a többes szám.

(5) SIMONYI KÁROLY: *A fizika kultúrtörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981, 16–17. p.

(6) Uo.

(7) NAGY GÉZA: *Civilizáció és recepcióelmélet*, i. m., 77. p.

(8) SIMONYI KÁROLY: *Afrika kultúrtörténete*, i. m., 265. p.

(9) BIBÓ ISTVÁN: *Demokratikus Magyarország. Válogatás Bibó István tanulmányaiból*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994, 7.p.

Hazánk az olasz középiskolai történelemtankönyvekben

Az olasz könyvkiadással összefüggő jogi szabályozásokat, a normatívák meghatározását a Kulturális Javak Minisztériumának Kiadói Főosztálya látja el. Az olasz könyvkiadás méreteire jellemző, hogy 1992-ben az országban 4765 könyvkiadó működött, amelyek 52 007 könyvet adtak ki összesen 223,7 millió példányban. A kiadók magánvállalkozásként működnek, és teljes körű autonómiával rendelkeznek.

Tankönyvek, tankönyvkiadók

Az iskolai tankönyvkiadás helyzete hasonló a könyvkiadáséhoz. A tankönyveket az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott tantervek alapján – amelyeket az érdeklődő kiadóknak megküldenek – a kiadók készíttetik el. Az általános iskola alsó tagozata (I–V. osztály) kivételével – amelynek tankönyvei ingyenesek – a tankönyvkiadás semmiféle állami támogatást nem kap, így a tankönyvek önköltségesek és meglehetősen drágák. 1992-ben 476 kiadó foglalkozott tankönyvkiadással is, ezek 6025-féle tankönyvet adtak ki 61 millió példányban. A tankönyvek átlag ára 30 000,- líra (kb. 1 800,- Ft.) volt, az átlag példányszám pedig 10 213. A tankönyvek közül 2034 volt az új kiadás, 3991 az újranyomás. A tankönyv forgalmazása a kiadók feladata.

A tankönyvek nagy száma abból adódik, hogy egy-egy tantárgyhoz tankönyvet több kiadó is megjelentet. Ez különösen a közismereti tantárgyak esetében igaz, de

nem ritka a szakmai tantárgyaknál sem. Jellemző példa, hogy történelemtankönyvet az általános iskolák felső tagozata számára 39 kiadó, a technikumok III–V. évfolyama számára 25 kiadó, míg a gimnáziumok azonos évfolyamai számára 26 kiadó jelentetett meg. Természetesen a kiadók jelentős része bizonyos tantárgyakra szakosodott; a sok kis kiadó mellett a könyvek jelentős részét a nagy kiadók forgalmazzák. Így például a földrajzknöyveket a Mursia, Principato, Bulgarini, Zanichelli, Garzanti, Laterza, Loescher, Le Monnier, Markes, De Agostini, La Nuova Italia, az irodalomkönyveket a Principato, Zanichelli, Laterza, Loescher, Paravia, D'Anna, Bruno Mondadori, a történelemtankönyveket pedig a Zanichelli, La Rosa, La Scuola, La Nuova Italia, Bruno Mondadori, Principato, SEI, D'ANNA, Laterza, Bulgarini kiadók, melyek a könyvek külföldi forgalmazásában, valamint a külföldi felhasználás, adaptálás engedélyezésében teljes önállósággal rendelkeznek.